

Тема: Стародавнє Межиріччя.

Мета: Ознайомити учнів з природою, кліматичними умовами, розташуванням на карті Стародавнього Межиріччя. Дати характеристику правління Хаммурапі ; охарактеризувати господарське життя , суспільний устрій Вавилону в період його піднесення і розквіту; Розвивати навички групової роботи, вміння складати схеми, працювати з картою, робити висновки. Розвивати вміння працювати з історичною картою, вміння аналізувати та порівнювати історичну інформацію, чітко висловлювати власну думку. Виховувати повагу до історичного минулого народів світу.

Тип уроку: урок-подорож

Основні поняття й терміни: Межиріччя, закони, Хаммурапі, Шумер, Аккад

Основні дати й події: 1792-1750 р.до н.е.

Особа в історії: Хаммурапі

Література:

- Бандровський О.Г., Власов В.С. Всесвітня історія. Історія України. Підручник для 6 класу. – К.: „Генеза”, 2014.
- Програма «Інтегрований курс. «Всесвітня історія. Історія України», (Київ, Видавничий дім «Освіта», 2013).

Структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Мотивація.

III. Повідомлення теми і мети уроку

IV. Вивчення нового матеріалу.

V. Систематизація і узагальнення набутих знань.

VI. Підсумки уроку.

VII. Домашнє завдання.

Хід уроку

I. Організаційна частина. На попередніх уроках ми з вами поринули в історію стародавнього Єгипту, з'ясували, що таке іригаційне землеробство, місто та держава. Сьогодні всі ці знання нам будуть потрібні, щоб дослідити ще одне вогнище давньої цивілізації - Межиріччя. Як ви вважаєте – чому виникла така назва? (*припущення учнів*). Я дуже люблю подорожі. Скажіть, а ви любите подорожувати? Сьогодні у нас буде урок – подорож. Щоб потрапити в Межиріччя, нам потрібно здійснити довгий авіапереліт. У вас на партах лежить необхідний документ – віза. (Додаток 1) Заповніть її, будь-ласка. **Слайд 2.**

II. Мотивація навчальної діяльності.

Додаток 1

Віза

Видана: _____

Учню(учениці): _____

Мета поїздки: познайомитися з історією Стародавнього Дворіччя

Також у вас є пам'ятка туриста, з якою ми будемо працювати протягом нашої подорожі. (Додаток 2). **Слайд 3.**

Додаток 2

Пам'ятка туристу

1. Дворіччя, Межиріччя, ...

2. Багато сонячних і теплих днів на рік, м'які ґрунти, достатньо води, родючий мул, відсутність будівельного лісу, обмаль опадів, зливові дощі, глина, камінь, мідь, іригаційне землеробство.

- 3.Шумер-південь, Аккад - північ. Найдавніші цивілізації.
- 4.Вавилон - на р.Євфрат.
- 5.Висячі сади Семіраміди, Вавилонська вежа.
- 6.Хаммурапі 1792-1750 р. до н.е.
- 7.Закони-правила, обов'язкові для всіх жителів країни.
- 8.Клинопис-знаки для письма в Месопотамії.

Учитель: Як справжнім мандрівникам нам потрібна карта: відкрийте атлас. А також справжні мандрівники ведуть записи своїх досліджень, тому не забувайте писати в своїх зошитах про те, що ви побачили й про що дізналися. А чи знаєте ви, що до нас у школу надійшла посилка і адресована вона саме вам, учням 6 класу. **Слайд 4.** Загляньмо, що там? Дивіться, ось листи. **Слайд 5.** Подивімося від кого вони? (листи від Геродота, Іштар та Хаммурапі).

Учитель зачитує лист від Геродота.. Слайд 6.

«Я – давньогрецький відомий історик, моє ім'я – Геродот. Багато мандруючи, я побачив різні народи й різні держави. Ще більше я збирав свідчення людей про ті народи, що вже пішли з історичної арени. Й протягом свого життя я написав відому працю «Історія». Приділив увагу я й Давньому Шумеру...

Вся Вавилонія, подібно до Єгипту, усюди перерізана каналами. Найбільший з цих каналів судноплавний, протікає він з Євфрату до іншої річки – Тигру. (супроводжується показом на карті). Ця земля родить, безумовно, найкращі плоди – злаки, а плодові дерева, навпаки, тут взагалі не ростуть. Листя пшениці та ячменю досягають там чотирьох пальців завширшки. Просо та сезам бувають там висотою з дерево. Повсюдно на рівнині ростуть там фінікові пальми. Із плодів пальм готують хліб, вино, мед.

Ми називаємо цю країну Месопотамія (показує табличку з грецьким написом). Хто може мені перекласти цю назву?(земля між ріками) Месопотамія, - або Дворіччя.

III. Повідомлення теми і мети уроку

Учитель: Дякуємо за цікаву розповідь, яка нам допоможе, адже саме сьогодні ми з вами і будемо вивчати країну Месопотамію (або Дворіччя) з центром у Вавилоні.

Записати в зошити тему уроку. Слайд 7.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Отож ми маємо виконати такі завдання : **Слайд 8.**

отримати уявлення про природно-кліматичні умови Дворіччя, міста–держави Месопотамії ;

ознайомитися з першим в історії людства збірником законів;

характеризувати господарське життя , суспільний устрій Вавилону;

Сьогодні всі ви - мандрівники, дослідники. Ось ви потрапляєте в чужоземну країну, розташовану між двома річками. Спробуйте на основі «побаченого» розповісти про свої враження.

А Геродот вкаже вам, на що звернути увагу! (робота з картками)

Групова робота з текстами

1. Яким ви побачили клімат Дворіччя

Якщо виїхати із Сирії разом з будь-яким торговим караваном і перетнути пустелю в напрямку на схід, то потрапимо в долину двох великих рік — Тигру та Євфрату. Протікаючи з півночі на південь, вони окреслюють значну територію, яку грецькі географи назвали Месопотамією. Обидві річки беруть початок у горах Вірменії та впадають на півдні в Перську затоку. Дорогою вони перетинають кілька кліматичних

зон. На півночі клімат був суворо континентальним, тобто літня та зимова температури дуже різнилися між собою. На півдні, поблизу берегів Перської затоки було надзвичайно спекотно.

2. Чим природа південного Дворіччя схожа на природу Стародавнього Єгипту?

В цих краях щороку навесні розливалися річки — відбувалася повінь. У нижній течії, коли вітри женуть води Перської затоки назустріч могутнім водам Тигру та Євфрату, річкова вода стикалася з морською й тоді обидві річки широко розливалися долиною, винищуючи все живе. Картина бурхливого виру наводила жах на місцевих жителів. Можливо, саме тут зародилася легенда про всесвітній потоп. Але поступово долина Месопотамії заселялася. Перші жителі тут з'явилися в VI тис. до н. е. Потроху заселяючи долину, вони почали обробляти цю негостинну землю. Хижі звірі нападали на худобу, болота робили життя нестерпним, комахи поширювали хвороби, часті повені знищували врожай.

3. Що ви дізналися про заняття населення

Перші жителі тут з'явилися в VI тис. до н. е. Потроху заселяючи долину, вони почали обробляти цю негостинну землю. Хижі звірі нападали на худобу, болота робили життя нестерпним, комахи поширювали хвороби, часті повені знищували врожай.

Для забезпечення землеробства тут була створена зрошувальна система, без якої на півночі недостиглі хліба заливала б повінь, а на півдні не було б чим поливати випечену сонцем землю. Основною рослиною в тутешніх місцях була фінікова пальма, плоди якої надзвичайно поживні й корисні. Місцеві жителі вирощували також яблуні, фігові дерева, виноград, ячмінь, просо, овочі — цибулю, часник, огірки.

4. Якими ви побачили перші поселення

На півдні виникли поселення шумерів — народу скотарів, які вели напівкочове життя. Біля витоків і в середній течії Тигру та Євфрату розселилися народи, утворилася держава Аккад, а пізніше — Ассирія та Вавилонія.

Ранні міста в цьому регіоні включають Ур, Урук, Ісін, Лагаш у нижній Месопотамії (Шумері), Агад, Вавилон, Кіш, Ніппур у центральній частині Межиріччя (Аккаді), Ашшур, Ніневію, Марі, Алеппо у верхній Месопотамії.

У кінці IV – на поч. III тис. до н.е. на півдні Дворіччя виникають і підносяться міста-держави, об'єднані істориками збіркою назвою Шумер (за назвою народу, що жив там).

5. Як ви дослідили перші міста

Перші згадки про міста відносяться до IV—III-го тис. до н. е., найбільш відомі давні торгові, ремісничі центри: в Месопотамії — Ур, Урук, Вавилон; Історично місто, як форма поселення, виникло внаслідок суспільного розподілу праці, тобто відокремлення ремесла від сільського господарства і зосередження обміну в руках певної громадської групи, відрізняється від села високим ступенем різноманітності та інтеграції трудової діяльності (виробничої та невиробничої). Тут концентрувалось багато галузей народного господарства — промисловість, наука, культура, інформація, що зробило місто центрами науково-технічного і соціального прогресу.

Учитель аналізує роботу груп і підводить підсумки, супроводжуючи свою розповідь роботою з картою.

Близько 7 тис. років тому на території, що лежить між річками Тигр та Євфрат, в Передній Азії, почали селитися землеробські племена.

Робота з картою підручника. Слайд 10. Учні знаходять на карті річки Тигр та Євфрат.

Пізніше греки почали називати цю місцевість Месопотамією,- землею між двома річками ” або Дворіччям .

Учні записують у зошити: Слайд 11. „ Межиріччя , Месопотамія – назва Дворіччя – території між річками Тигр та Євфрат. Дворіччя знаходилося приблизно там, де зараз розташований Ірак.

На півночі Месопотамії - взимку холодно,а навесні й восени йшли дощі.

На півдні було жарко й сухо. Влітку температура сягала 50 градусів.

Щовесни, коли в горах Вірменії танули сніги та йшли дощі, Тигр та Євфрат виходили з берегів і широко розливалися, несучи з собою родючий мул. Влітку ґрунт покривався твердим панцирем. І тоді необхідне було зрошення земель.

Основне заняття населення – землеробство. Вирощували зернові культури, льон, кунжут, цибулю, часник, огірки, квасолю, горох. Із будівельного матеріалу була тільки глина.

Учитель: Життя в Месопотамії було нелегким. Примхи природи випробовували людину на стійкість. Але працьовитість хліборобів і родючість ґрунту давали чудовий результат – багаті врожаї. Не випадково одна з перших цивілізацій виникла на півдні Месопотамії, у країні шумерів .

Знайдіть на карті Шумер. Слайд 12.

Шумери – невисокі на зріст люди з великими очима та довгими носами. Вусів і бороди чоловіки не мали.

На півночі країни оселилися кочівники – аккадці, які утворили власну державу Аккад . Аккадці були вищими за шумерів, чоловіки носили бороди й вуса.

Знайдіть на карті Аккад. Слайд 13.

Природні умови у Дворіччі були неоднакові для господарювання. На півдні, у шумерів, були великі болота, траплялися часті повені. А на півночі, в Аккаді, не вистачало води для зрошення, і дощі йшли нерегулярно. Влітку в Дворіччі стояла спека, тому його жителі змушені були копати зрошувальні канали, щоб забезпечити свої поля водою.

Шумери створили розвинену цивілізацію, досягненнями якої користувалися багато народів. Гончарний круг, колесо, вітрильний човен, зрошувальні канали – все це ми знаємо завдяки шумерам.

Слайд 14. Крім зернових культур, які давали врожаї двічі на рік, у Месопотамії вирощували фруктове дерево – фінікову пальму, з плодів якої готували хліб і вино. Збирали фініковий мед, з волокон кори плели кошики та мотузки. Кісточки використовували як паливо. Тому фінікову пальму називали „деревом життя”.

Шумери розводили биків, ослів, яких використовували як тяглову силу. У Дворіччі не ростуть ліси, там зовсім немає будівельного каменю. Зате воно багате на глину, з якої будували храми, фортеці, робили посуд, виготовляли книжки у вигляді табличок.

З часом селища розросталися і виникали великі міста – держави.

Місто – держава – форма держави в давнину, коли окреме місто і частина сільської території, що була йому підпорядкована, вважалися незалежною державою. *Учні записують визначення у зошити.* **Слайд 15.**

На території Шумеру й Аккаду виникають міста-держави – Ур, Кіш, Урук. Саме в цьому місті правив Гільгамеш, улюблений герой міфів.

Працюємо з міфом. Учні знайомляться з «Поемою про Гільгамеша».

Прокоментуйте слова героя: *«Я і без квітки життя залишуся в пам'яті народу назавжди».* **Слайд 16.**

Слайд 17. На карті підручника знайдіть найбільші шумерські міста, назвіть їх (Учні працюють з картою)

В центрі кожного міста височів головний храм у вигляді ступінчастої вежі – зиккурат. (Учні записують визначення у зошити .) **Слайд 18.**

Жителі Межиріччя у храмах поклонялися своїм богам , яких уявляли у вигляді людей або фантастичних тварин. Особливо вони вшановували велику трійцю богів : **Слайд 19.**

Анум – бог неба.

Енліль – володар землі та повітря .

Іштар – богиня краси та кохання .

Учні записують імена богів у зошити.

Учитель: Минали віки. Держави Шумер й Аккад занепали. На місці Шумеру виникла держава зі столицею Вавилон. Вавилон у перекладі із аккадської означає «ворота божі». Місто розташоване на перехресті торгових шляхів, тут процвітала торгівля. У Вавилоні знаходилися чудові споруди, які називали чудесами світу.

Учитель: Я пропоную прочитати другий лист. Він від ... богині... Іштар.

Слайд 20. Іштар: Добрий день вам, шановні мандрівники! Я – богиня Іштар, допомагаю всім, хто прагне знань та мудрості! Я бачу, ви втомилися так довго мандрувати, тому я вирішила вам допомогти! Дозвольте запросити вас у Давній Вавилон – найчарівніше місто на землі!

Слайд 21.

У 90 кілометрах від Багдада знаходяться руїни Вавилону. Стародавнє місто давно перестало існувати, але і сьогодні руїни свідчать про його грандіозність. “Місто велике... місто міцне ”, - сказано про це місто в Біблії. У VII ст. до н. е. Вавилон був найбільшим і багатим містом Стародавнього Сходу. Багато надзвичайних споруд було у Вавилоні, але більше усього вражали висячі сади царського палацу, сади, що стали легендою.

Слайд 22. Вони були побудовані за наказом Навуходоносора для його улюбленої дружини Амітіс - мідійської царівни. Цей цар, що знищував місто за містом і навіть цілі держави, багато будував у Вавилоні. Навуходоносор перетворив столицю в неприступну твердиню й оточив себе розкішшю.

Слайд 23. Але щоб стража пропустила вас у місто, треба виконати декілька завдань! Для вас завдання буде дуже простим! Порівняйте Давній Єгипет та Межиріччя! Спробуймо знайти спільне й відмінне. На ваших столах знаходимо завдання «Спільне-відмінне», де ви знайдете слова та терміни, які стосуються Єгипту і Межиріччя. Знайдіть, будь-ласка, спільні та відмінні риси цих двох територій.

спільне: розливи річок, дамби, іригаційна система, поява могутніх держав, багато сонця, родючий мул, очерет

відмінне: опади (у Вавилоні більше), відсутність природних копалин (у Межиріччі тільки глина), фінікові пальми, декілька сильних держав.

Слайд 24. Ви гарно справилися з моїм завданням, тому я хочу подарувати вам зустріч з самим відомим правителем Межиріччя – царем Хаммурапі.

Учитель: Найвідоміший вавилонський цар – Хаммурапі, влада якого була необмеженою. Він правив 42 роки, а його ім'я згадується в Біблії. В перекладі його ім'я означає «багатство людей».

За його правління був побудований великий канал, який називався «рікою Хаммурапі», а також були створені найдавніші закони. Текст законів був написаний на базальтовому стовпі заввишки 2 м, там було 300 законів.

Учитель: У нас є ще один лист і щось мені підказує, що він саме від царя.

Хаммурапі: Слайд 25.

Я правив Вавилоном з 1792 по 1750 рр до н.е. За мене Вавилон досяг своєї могутності та розквіту. Завдяки зручному розташуванню на перехресті торгівельних шляхів Вавилон став квітучим містом. Населення торгувало зерном, городиною, олією, фініками, прикрасами. Завозили у Вавилон будівельний ліс, каміння, мідь. Люди вірили, що його охороняють боги і тому назвали „Воротами Божими” – Вавилоном.

Я підкорив Ассирію та частину Месопотамії й про мене казали, що я великий полководець! Я обмежив боргову кабалу, тому що раби не сплачують податків, а це шкідливе для казни! Я ввів суворі покарання за злочини. Це я назвав поля «душею країни», тому що наше процвітання залежить від врожаю!

Ну, а найголовніше це те, що саме за період мого правління був розроблений збірник законів Вавилона. Текст законів вирізано клинописом на стелі, яка сьогодні зберігається у Луврі! А деякі закони збереглися на глиняних табличках, які збереглися до сьогодні.

Учитель: Що таке закон ?

Методом „ Мозковий штурм ” підводжу учнів до визначення поняття „ закон.”

Слайд 26. Закон – загальнообов’язкове правило поведінки, яке встановлюється державою.

Поняття записується у зошити .

Слайд 27. Зараз ви отримаєте тексти моїх законів. Уважно прочитайте їх, а ваш вчитель допоможе вам їх проаналізувати.

Текст 1.

§ 1. Якщо людина викриватиме людину і провини не доведе, то позивача має бути забито.

§ 2. Якщо людина викриватиме людину у чаклунстві й доведе, то та, яка звинувачувалася, піде до Божої Річки (Тигру та Євфрату) та плигне у воду.

§ 6. Якщо людина щось богове (майно храму) або з палацу царя украде, її має бути забито,

Судді розглянуть справу і ухвалять, а свідки, при яких була куплена річ, мусять під присягою довести, що їм відомо. Тоді гендляр — злодій і його має бути забито. Господар зниклої речі отримує її з поверненням і має взяти відважене йому срібло із дому гендляра.

Текст 2.

§ 53. Якщо людина лінується зміцнити дамбу свого поля і (внаслідок цього) дамба не була зміцнена нею, і в її дамбі відбудеться прорив, а водою буде затоплена оброблена земля (громади), людина, в дамбі якої відбувся прорив, повинна відшкодувати хліб, який він знищив.

§ 59. Якщо людина зрубає в саду людини дерево без (відома) господаря саду, то вона повинна віддати 5 мін срібла (грошова одиниця в Вавилоні).

§ 218. Якщо лікар зробить людині тяжкий надріз бронзовим ножом і спричинить смерть цій людині або зніме більмо людині бронзовим ножом і пошкодить око людині, то йому потрібно відрізати пальці.

§ 229. Якщо будівельник побудує людині будинок і зробить свою роботу погано, так, що побудований ним дім зруйнується і причинить смерть господарю, то цього будівельника потрібно вбити.

§ 260. Якщо людина вкраде шкіряне відро чи мотику, то повинна віддати 3 сиклі срібла (грошова одиниця в Вавилоні).

§ 265. Якщо пастух, якому були дані для випасу великий та дрібний скот, буде нечесним, змінить клеймо чи віддасть скот за срібло, то його потрібно викрити ...

Текст 3

§ 7. Якщо людина купує з рук сина людини (повноправного громадянина, якого називали ще авілум) чи із рук раба людини без свідків чи договору

чи візьме на збереження срібло, золото, раба, рабиню, вола, вівцю, віслюка, то ця людина — злодій, її потрібно убити.

§ 15. Якщо людина виведе за міські ворота раба палацу, чи рабиню палацу, чи раба мушкенума (вавилонянина, що працював на державу), чи рабиню мушкенума, то її потрібно убити.

§ 26. Якщо редум або баірум (тяжкоозброєний і легкоозброєний воїни), якому було наказано виступити в царський похід, не піде чи найняв найманця і надішле його замість себе, то цього редума або баірума потрібно вбити

§ 36. Поле, сад чи будинок редума, баірума не можуть бути продані за срібло.

§ 37. Якщо декум (молодший офіцер) чи лубуттум (старший офіцер) забрав добро редума, завдавав утисків редуму, віддав редума в найми чи забрав подарунок, який дав цар редуму, то цей декум чи лубуттум мають бути вбиті.

Слайд 28. **Бесіда.**

- Чи жорстокі закони Хаммурапі?
- Які покарання передбачали закони ?
- З якою метою приймалися закони Хаммурапі?
- Як можна оцінити закони Хаммурапі з точки зору людини ХХІ століття?
- Чи може держава обійтися без законів ? Чому ?
- А зараз громадяни несуть відповідальність за порушення законів?

Учитель: Населення Вавилонії , як і населення Єгипту, поділялося на групи. На які групи воно поділялося ви дізнаєтеся, **самостійно опрацювавши пункт „ Населення Вавилонії”**, що на ст.78 .

Учні самостійно опрацьовують відповідний пункт параграфа. **Слайд 29.**

Проводиться **бесіда**, в ході якої учні розповідають про поділ вавилонського суспільства .

Ви добре попрацювали, тому зможете мені допомогти скласти суспільну драбину держави. Розташуйте запропоновані слова у вірному порядку: (Робота на дошці)

Учні працюють з картками, з яких потрібно скласти СОЦІАЛЬНУ ДРАБИНУ:

Слайд 30.

ЦАР

БЮРОКРАТИЧНИЙ АПАРАТ(ВОЇНИ, СУД, ЖЕРЦІ)

ЗАМОЖНІ РАБОВЛАСНИКИ

ВІЛЬНІ РЕМІСНИКИ ТА ХЛІБОРОБИ

СЛУГИ

РАБИ

Учитель: Як ми з вами з'ясували, в Межиріччі найпоширенішим будівельним матеріалом була глина. Її використовували як матеріал для письма. Із глини виготовляли таблички, на яких і писали. **Слайд 31.**

Знаки для письма називалися клинопис. Кожен значок складався із декількох клиночків і позначав склад або слово.

V. Систематизація і узагальнення набутих знань.

Наша подорож підходить до кінця. Щоб повернутися додому нам необхідно виконати певні завдання.

Пригадаймо: Слайд 32.

- природно-кліматичні умови Дворіччя,
- міста–держави Месопотамії ;
- перший в історії людства збірник законів;

- охарактеризуйте господарське життя та суспільний устрій Дворіччя.

1. Великі річки, що протікають в Передній Азії - це: **Слайд 33.**

А) Інд і Ганг;

Б) Тигр і Євфрат;

В) Ніл і Хуанхе

2. "Дерево життя"- це дерево: **Слайд 34.**

А) бананове;

Б) кокосове;

В) фінікове;

6. Одними з найперших держав, що виникли в Межиріччі, були: **Слайд 35.**

А) Єгипет, Персія;

Б) Шумер, Аккад;

В) Сирія, Фінікія;

7. Місто Вавилон розташоване на берегах річки: **Слайд 36.**

А) Ніл;

Б) Тигр;

В) Євфрат;

8. Вавилон стає наймогутнішою державою за часів правління царя: **Слайд 37.**

А) Тутанхамона;

Б) Хаммурапі;

В) Ехнатона;

10. Цар Хаммурапі прославився тим, що: **Слайд 38.**

А) підкорив Єгипет;

Б) склав збірку законів;

В) здійснив велику подорож;

Зараз ми з вами проведемо гру „ Правда – неправда .” **Слайд 39.**

Зачитую речення , якщо ви погоджуєтеся з ним ,то кажете „ правда”, якщо – ні, „неправда ”.

1. Греки називали Дворіччя Месопотамією.
2. Фінікову пальму називали „ деревом життя .”
3. Дворіччя було багате на ліси.
4. Аккадські чоловіки носили бороди.
5. Вавилоняни поклонялися богині Іштар. **Слайд 40.**
6. За крадіжку злодіїв жорстоко карали.
7. Жінки у Вавилоні були безправними.

VI. Підсумок уроку.

VII. Домашнє завдання. Прочитати параграф 14. **Слайд 41.**